

detska škola — i severni front. Težak nervni potres i vojna bolnica. Neće da primi odlikovanje koje pripada vojnicima s fronta. Posle završetka rata, 1918, Požonj ne pripada Mađarskoj, porodica je proterana iz nove države, Čehoslovačke; porodica pokušava da zasnue nov život u Budimpešti. U sred besposlice i korumpiranih prilika posle rata i revolucija, porodica u hladnoj prestonici teško nalazi svoje tlo, porodica koja ni inače nije praktična. Bela Hamvaš završava filozofski fakultet, nastavlja studije muzike, zarađuje kao novinar. Čim je slobodan, hita u okolinu grada, na pristranke, u torbi hleb i Niče. Odbija ga korumpiranost štampe. Radije se bavi povrtarstvom, sam dovozi povrće na pijacu i čak s humorom Nasturadin Hodže uživa u svom zanimanju. Tek mnogo godina posle završetka studija dobija posao bibliotekara u Budimpešti. Skromno je to radno mesto, ali konačno više ne treba da kupuje knjige potkradajući svoje svakodnevne potrebe. Uz svoju široku obaveštenost u biblioteci nadoknađuje bitne praznine iz zapadne i istočne književnosti. Ništa se posebno ne događa, čita i čita, uči i piše. Javlja se nostalgija za zajednicom sličnih duhovnih zahteva. Trag toga su ukupno tri broja časopisa *Sziget* (Siget—Ostrvo), koji je osnovao zajedno s Karoljem Kerenjijem i u kojem se vidi određena sličnost s Georgeovim krugom. Prva (i poslednja) objavljena knjiga eseja *Nevidljivo zbivanje* (1943), nasuprot goropadnoj spoljnoj istoriji, pravo je zbivanje »prve i poslednje duše«. Nekoliko putovanja u Dalmaciju (želja da otputuje u Grčku nikada nije bila ostvarena) a kad je opet pozvan u rezervnu službu po izbijanju drugog svetskog rata, iza njega je više od 250 napisa objavljenih po časopisima, a kod kuće pak, pored završenih, neobjavljenih dela, neobrađene beleške za »sledećih 500 godina«. Ponovo front. Na nekoliko meseci pre opsade Budimpešte stiže kući s ruskog fronta. Stavljajući na kocku život, pušta kući radnu jedinicu sastavljenu od Jevreja koja je bila pod njegovom komandom. Njegova vojna jedinica je prekomandovana u Nemačku, on beži i kao vojni begunac se kri-

va za vreme opsade grada. Budimpešta je oslobođena 1945, ali tada je već bomba uništila njegov dom zajedno s bibliotekom, rukopisima, sa svim vidljivim tragovima njegovog dotadašnjeg života. U novoj eri započinje s takvom aktivnošću koja je kod njega zaprepašujuća. Uređuje antologiju svetske književnosti, izdaje seriju džepnih knjiga, u kojoj želi da nadoknadi zaostatak, recimo od pedeset godina, i u jednom potezu objavi sve što nedostaje kulturi iz filozofije, prirodnih i društvenih nauka, psihologije, teorije umetnosti (Hajdeger, V. Hajzenberg, Dž. H. Džinz, Valeri, Manhajm, N. H. Nilson, Dž. K. Pouis, Dž. Strejči itd.). Pod klerikalnim i reakcionarnim pritiskom u Mađarskoj između dva svetska rata samo su nepristrasni ljudi i ljudi osetljivog sluha zapazili njegov značaj, a 1947, prilikom nacionalizacije izdavanja knjiga, shvaćen je kao neprijatelj. Đerd Lukač odbija saradnju u objavljivanju serije knjiga, »za sada ne vidi aktuelnost za izdavanje sličnih dela«. Serija je zabranjena, knjige pripremljene za štampu, još neobjavljena dela su uništena. Bela Hamvaš je izložen seriji napada, 1948. gubi i radno mesto bibliotekara. Više ne objavljuje. Sledi puna godina u jednoj šumskoj kućici, gde živi životom sličnim jednom od ideala svoje mladosti, Torou (iako u sred većih pretnji i težih briga). Opet je zemljoradnik, nadničar, a u međuvremenu piše veliki roman o duši od deset hiljada koža, *Karneval*, koji je u njemu sazrevao još od dvadesetih godina. Ovakav život u unutrašnjosti je neodrživ, ne samo materijalno, ni opšta situacija ne dopušta da se nigde ne pripada. Nemajući drugog izbora, odlazi kao radnik na izgradnju hidroelektrane

u pustom predelu gornje Tise, daleko od porodice, od Pešte, od biblioteka. Za vikend dolazi kući, »zamenjuje knjige«, a zorom u ponedeljak se vraća naprčen teškim ruksakom. Tokom više od jedne decenije, u rane jutarnje i kasne večernje sate, ovako piše najznačajniji deo svoga životnog dela, i u pogledu obima i u pogledu zrelosti. Pošto je obezbedio penziju koja nije pokrivala ni egzistencijalni minimum, a poljuljala se njegova fizička snaga koja je dotle izgledala neiscrpna, vratio se u Peštu i vraća se svom večitom dragom poslu, radu u vrtu. Kresanje voćaka, još dva romana, vezivanja vinograda, još jedna zbirka eseja, zatim se veoma primirio. Svoje poslednje delo, za koje se pripremao, *Scientia Aeterna* ostavio je u beleškama, valjda zato što je u njemu samom toliko bilo završeno »delo koje je nastajalo od materije ljudskog života, koje kao da je bilo konačni oblik onoga što propada«, da nije imao zašto da ga napiše. Ona koja je živela s njim, 1968. u godini njegove smrti, videla je da je on postigao ne samo likvidaciju konstelacije (odustao je, kako je to nazivao, od praktikovanja umeća), nego je i dostigao onu granicu bića gde bitne stvari dolaze na svoje mesto, i gde se sukob, tragedija poništava, izlazak izvan sudbine.

Verovatno je sve ovo i bilo suvišno reći o njemu, dovoljno je bilo samo ono što je zapisao o svom zamišljenom učitelju u delu *Unicornis*: »Uveče bi obično izlazio u osamljeničke šetnje, kada bi se vratio kući, nešto bi pisao, pesmu, nekoliko rečenica, možda jednu jedinu reč«. Jer je on tako živio — odista tako.

(Odlomak)

*Katalin Kemenj je udovica Bele Hamvaša; njih dvoje su zajedno napisali knjigu *Revolucija u umetnosti, apstrakcija i nadrealizam u Mađarskoj* (1947). Danas ona čuva još uvek neobjavljene rukopise B. Hamvaša.*

S mađarskog: Sava Babić

Predeo kojeg nema

Radomir Stojanović

Nedovršen san Grigorija Strašnog

*San i nije san
nešto nalik na presušenu vodu
na probuđeni temelj i neispavana polja
a nudi mu se kamena pogača predaka
pošto ne pristaje na miris odlaska
na otuđenje zemlje
i sveću što dogoreva*

*Ne pristaje na nepoznati glas
iz nepoznate šume
na rđu oka i rđu uzengije
na reč pre večere i vina
pre izlaska u polje
u tu čarnu goru*

*Ne pristaje na put
dok mu ljubava san ne poseti
i Jabučila*

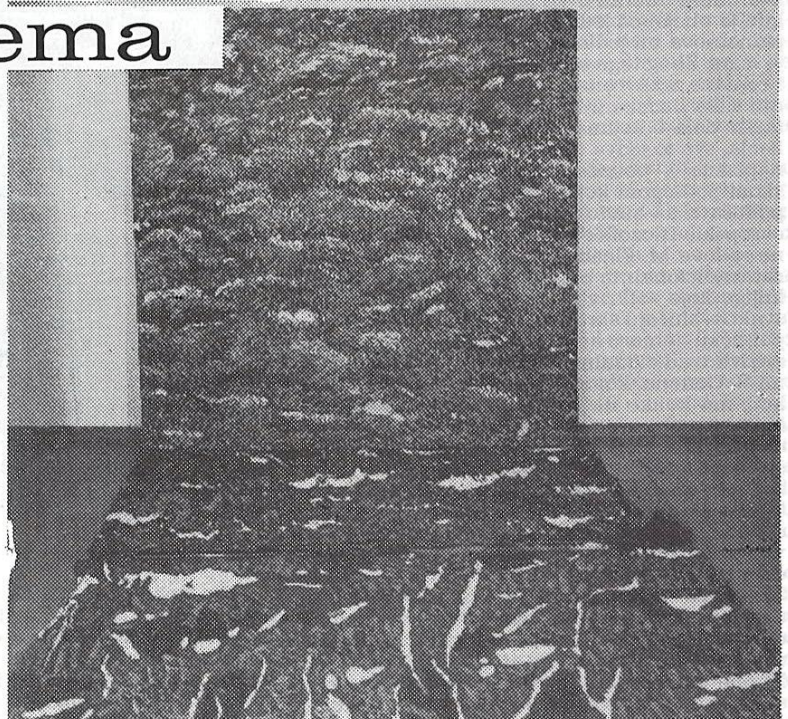
SEOBA

*Gde to noćas prodoše koraci
čiji se šapati skriše za moje čelo
vodo, izgubljeni smislu moga zavičaja
čiji pas pojede suncokrete*

*Oči južnih ikona
noćas su gorele kao zvezde
a polje ličilo
na napuštenu sobu
o čiji je prozor
ostala jedna reč
da grebe*

*Nekom budućom čežnjom
Gračanica gori
i nebo postaje bogatije
za jednu vatru*

milena jeftić nučeva kostić

Predeo kojeg nema

(Napuštenim srpskim selima na Kosovu)

*Dolazim u predeo kojeg nema
kao u san kojeg sam zaboravio
da prenesem u novu svetlost
kao reč koja se nije oplodila nadom
pa sad bezvida tumara poljem*

*Dolazim vatri po svoj pepeo
predeli bremeniti i zatureno seme*

*koji ugarak ognjišta da preselim u vid
kao reč pretka*

Dolazim a puta nigde

*Dom mi nije potreban za san
ni put za prijateljstvo*

*Dolazim po kamen
po pletivo
što ga u crnoj noći
ispredoh*